

VOJKO PAVLIN*

Plemiška družina Eberstein in Vipolže

IZVLEČEK

V času goriškega grofa Henrika II. so se nekateri člani koroške plemiške rodbine Eberstein ustalili na Goriškem in prav posebej v Vipolžah. Namen tega prispevka je osvetliti način, kako je do tega prišlo, dopolniti sliko imetnikov gradu in fevda Vipolže v 14. stoletju ter v zgodovinski spomin tega briškega kraja vrniti ime Ebersteinov, ki jih je zaradi podobnosti imena prekrivala dolga senca družine Herberstein.

KLJUČNE BESEDE

goriški grof Henrik II., plemiška družina Eberstein, Gerold Rauch, Vipolže, Gramogliano, plemstvo

ABSTRACT

THE NOBLE EBERSTEIN FAMILY AND VIPOLŽE

In the time of Heinrich II, Count of Gorizia, some members of the Eberstein noble family from Carinthia settled in Gorizia and especially Vipolže (Vipulzano/Wippelsach). The aim of the article is to shed light on how this came about, to complete the list of the owners of the Vipolže manor and fief in the fourteenth century, and to recommit the Ebersteins' name to the historical memory of this place in the Goriška Brda ("Gorizia Hills"), after it has long remained in the shadow of the Herberstein family due to the similarity in their names.

KEY WORDS

Heinrich II, Count of Gorizia, noble family of Eberstein, Gerold Rauch, Vipolže (Wippelsach/Vipulzano), Gramogliano, nobility

* dr., Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper, vojko.pavlin@zrs-kp.si, ORCID: 0000-0002-0781-5216

UVOD¹

Leta 2023 je minilo sedemsto let od smrti goriškega grofa Henrika II., najmočnejšega predstavnika svojega rodu, ki je 23. aprila 1323 nenadoma umrl v Trevisu. Pozneje so ga skupaj s sinom Ivanom Henrikom pokopali v družinski grobnici v benediktinskem samostanu Rožac.² Prav Henrik II. je zaslužen za to, da so se nekateri člani plemiške rodbine Eberstein ustalili na Goriškem in prav posebej v Vipolžah. Namen tega prispevka je osvetliti način, kako je do tega prišlo, dopolniti sliko imetnikov gradu in fevda Vipolže v 14. stoletju ter ime Ebersteinov vrniti v zgodovinski spomin tega briškega kraja in Goriške nasploh.

To velja izpostaviti toliko bolj, ker se je Ebersteinom zgodila nenamerna krivica, saj jih je Carl von Czoernig, pisec goriške zgodovine v drugi polovici 19. stoletja, zaradi podobnosti imena imel za Herbersteine.³ Ti so bili v njegovem času veliko bolj znani, toliko bolj, ker jih je v 16. stoletju proslavil vipavski diplomat Sigismund (Žiga) Herberstein. Toda Herbersteini so bili štajerska rodbina,⁴ ki z goriško preteklostjo v srednjem veku ni imela opravka.

EBERSTEINI, »URADNIŠKA DRUŽINA« GROFOV GORIŠKIH

Ebersteini so nosili ime po gradu Eberstein nad istoimenskim naseljem v dolini Krčice (Görtschitz), nedaleč od Šentvida na Koroškem. Slovensko ime kraja je Svinec. Člani te razvejane ministerialne družine so se uvrščali med podanike goriških grofov, ki so bili vredni največjega zaupanja. Kakor poudarja Peter Štih, so bili Ebersteini najpomembnejša »uradniška družina« grofov Goriških.⁵ Pri delu dvorne pisarne so se goriški grofje pogosto zanašali nanje,⁶ pod Henrikom

II. pa so bili Ebersteini sploh nesorazmerno močno zastopani v goriški upravi.⁷

Najpomembnejši štirje uradniki na prehodu iz 13. v 14. stoletje – njihove naloge so bile učinkovito delovanje dvora, vojaška pripravljenost, upravljanje s prihodki in ustrezna preskrba dvorne kuhinje – so bili dvorni mojster, maršal, komornik in kuhinjski (kuharski) mojster.⁸ Prav vse omenjene funkcije so okusili člani rodbine Eberstein. V zadnjem desetletju Henrikovega vladanja so zasedali celo tri mesta od štirih imenovanih. Ti trije, vsi milesi (vitezi), so bili: komornik Pilgrim Eberstein (1316–1323), imenovan tudi po Dürrensteinu, maršal Friderik Eberstein (1313–1324), že prej verjetno tudi kuhinjski mojster (1310–1313), in dvorni mojster Gerold Eberstein z vzdevkom Rauch (1305–1324). Zadnja dva, Friderik in Gerold Rauch, ki sta v virih velikokrat omenjena v grofovem najožjem spremstvu, sta bila nadpovprečno dolgo v grofovi službi. Gerold je bil celo edini, ki je služboval v celotnem obdobju vladanja Henrika II.,⁹ kar jasno govori o prestižu tega moža. Oba omenjena Ebersteina sta (posredno) povezana z vipolško zgodovino.

Pečat goriškega grofa Henrika II. (Preinfalk in Bizjak, *Turjaška knjiga listin*, str. 421, št. 7).

POT V VIPOLŽE

Goriški dvorni oziroma »centralni« uradi niso bili statični, ampak so se po potrebi premikali skupaj z grofom na njegovih poteh.¹⁰ Kljub temu so se v času Henrika II. pogosto zadrževali na go-

¹ Članek posvečam v hvaležen prijateljski spomin na zgodaj preminulega duhovnika in zgodovinarja Alessija Stasija, izjemnega poznavalca goriške zgodovine, ki je v Vipolžah našel svoj drugi dom.

² Wiesflecker, *Die politische Entwicklung*, str. 343–345; Baum, *I Conti*, str. 133–134; Varanini, *Enrico II*, str. 271; Härtel, *Le fonti*, str. 183–184.

³ Czoernig, *Görz*, str. 633.

⁴ Nazadnje temeljito o tej rodbini Grahornik, *Genealogija rodbine Herberstein*.

⁵ Štih, *Goriški grofje*, str. 201; Štih, *Vloga ministerialov*, str. 155.

⁶ Tako sta bila Bernhard in Friderik Eberstein v začetku šestdesetih let 13. stoletja notarja grofa Majnharda IV. (Preinfalk in Bizjak, *Turjaška knjiga listin*, št. 9, str. 63–64). Na prehodu iz 13. v 14. stoletje je bil dvorni notar grofa Alberta II. Konrad Eberstein (Kos, *K zgodovini*, 2–3, str. 7; ASG, ACC, GC, n. 143, c. 471). Pelegrin/Pilgrim Eberstein je bil, preden je prevzel službo dvornega komornika (verjetno leta 1316), pisar grofa Henrika II. (Štih, *Goriški grofje*, str. 190).

⁷ Štih, *Goriški grofje*, str. 199.

⁸ Štih, *Goriški grofje*, str. 183–194.

⁹ Štih, *Goriški grofje*, str. 183–184, 187–194, 199–200.

¹⁰ Štih, *Goriški grofje*, str. 181–182.

riškem gradu, ki je bil izpostavljen grofova rezidenca. Od tam je na začetku 14. stoletja grofov posredni ali neposredni oblastni pogled segal proti zahodu tja do Trevisa in Padove, proti vzhodu pa čez Kras in Brkine v notranjost Istre do Kvarnerja ter prek delov Dolenjske v Belo krajino do Kolpe.¹¹

Tako kot velja za marsikateri drugi rod, so tudi Ebersteini zaradi grofovega oblastnega težišča v Gorici tja prišli s Koroškega. Ta trend premikov plemstva v smeri sever–jug je bil že tako stalnica načrtna politike Goriških, ki so se najbolj zanesli na svoje stare vazalne rodbine v Pustriški dolini in na koroških posestvih.¹² V (Zgornji) Gorici, ki jo je grof Henrik leta 1307 tudi formalno povzdignil v mesto, so nekateri iz ebersteinske rodbine našli svoj novi dom.¹³ Eno vejo te rodbine je posestna pot popeljala v Vipolže.

Franc Kos v svojem temeljnem delu o Goriških brdih v srednjem veku Ebersteinov kot imetnikov vipolškega fevda sicer ne omenja.¹⁴ Kaže, da ni hotel pritrditi Czoernigu, ki v svojem delu o zgodovini dežele Goriške navaja, da je goriški grof Henrik že leta 1311 Vipolže podelil v fevd Frideriku Ebersteinu,¹⁵ potem ko so bili prejšnji imetniki Vipolž, ki so se imenovali po kraju, odslovljeni.¹⁶ Czoernig, kot že rečeno, govori o Herbersteinu, čeprav gre gotovo za Ebersteina, tedaj še ne grofovega maršala. Kos je morda prav zato podvomil v resničnost navedbe, gotovo pa tudi ni bil navdušen nad manj zanesljivim čedajskim notarjem in zgodovinarjem iz 16. stoletja Marcantoniem Nicolettijem, ki ga povzema Czoernig.¹⁷

Tudi če je ta podelitev postavljena pod vprašaj, so se Ebersteini, kot bo razvidno iz nadaljevanja, v Vipolžah nesporno ustalili. Vprašanje pa je, ali je to res veljalo že za Friderika, ki se v številnih

navedbah po letu 1311 ne imenuje po Vipolžah.¹⁸ Kot Ebersteina in *gospodina iz Gorice ter mojstra dvora cesarstva* pozna Friderika tudi *Istarski razvoj*.¹⁹ Grofov maršal je očitno bival v hiši/dvoru v Gorici, kjer je 26. marca 1324, torej leto po smrti grofa Henrika, dal na smrtni postelji napisati oporoko.²⁰ Za dediča je imenoval sina Nikolaja in hčer Elizabeto (*Alzubeta*), za kraj njegovega večnega počitka pa je bila določena Marijina *ecclesia maior* v Čedadu.²¹ Sin Nikolaj je imel, bržkone iz očetove dediščine, hišo v Gorici in se, kot kaže, prav tako ni imenoval po Vipolžah.²² V Gorici je še dolga leta živela Friderikova žena Hildegarda, ki je bila hči Vošalka Wachspeutla z Novega gradu (Neuhaus) oziroma Momjana.²³ Skupaj s sinom se kot *Hiltigart von Görz* omenja še aprila 1341.²⁴

Friderik Eberstein je za izvršitelja oporoke imenoval dve osebi – tako kot Friderik sta imeli viteški naslov –, ki jima je moral dovolj zaupati. Henrik, sin pokojnega Andreja iz Pevme, je bil gradiščan goriškega gradu, *Raunil* (*Rawil*)²⁵ *Ebri-*

18 Kos, K zgodovini, 2–3, str. 7.

19 Štih, *Goriški grofje*, str. 188.

20 Bianchi, *Documenti* (1317–1325), št. 375, str. 633–636.

21 *D. Federicus miles de Ebristayn, olim magnifici viri d. Henrici illustris comitis Goritie marescalcus* je v ta namen čedajskemu kapitulju volil tri marke denarjev iz posesti v kraju San Pietro d'Isonzo z naročilom, naj kapitelj imenuje beneficiata, ki naj dnevno mašuje za njegovo dušo pred oltarjem sv. Nikolaja v cerkvi sv. Janeza Krstnika. Že decembra 1318 je Friderik skupaj s Filipom, sinom pok. *Quontija* iz Čedada, od čedajskega dekana in kapitlja dobil dovoljenje za postavitve nagrobnega spomenika (Bianchi, *Documenti* (1317–1325), št. 103, str. 204). V dominikanskem samostanu v Brežah je ohranjen nagrobni kamen z grbom družine Eberstein in imenom pokojnika (Friderik), letnica pa iz fragmentarnega napisa ni razvidna. Sklepajo, da je bil postavljen leta 1324 in da je tam pokopan grofov maršal (*Die Inschriften: hw.oew.ac.at/inschriften/kaernten-2/teil_1/kaernten-2-obj36.xml*). Vendar ne more biti dvoma, da gre za drugega (starejšega) istoimenskega Ebersteina, čigar delovanje je bilo omejeno na Koroško.

22 Štih, *Goriški grofje*, str. 184. Januarja 1335 se Nikolaj (*Nyculusius*) Eberstein skupaj z materjo Hildegardo omenja kot stanovalec v (Spodnji) Gorici (Komatar, *Ein Copialbuch*, str. 54).

23 Štih, *Goriški grofje*, str. 244.

24 ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 296–297. Šlo je za podelitev nekdanjega fevda Friderika Ebersteina milesu Henriku iz Lavanta s strani goriškega grofa Alberta IV. V listini se omenja Hildegardin drugi mož Friderik iz Vipave. Friderikov sin Nikolaj verjetno ni identičen z leta 1337 omenjenim Nikolajem z Novega gradu (Neuhaus), kuhinjskim mojstrom goriške grofice Beatrike, vdove grofa Henrika II. (Štih, *Goriški grofje*, str. 184, 188), pač pa z Nikolajem Ebersteinom, glavarjem v Pazinu leta 1362 (Hajdinjak, *Dobrnski*, str. 377).

25 Bianchi (*Documenti* (1317–1325), št. 375, str. 633–634) ima sicer *Kaunil*, pri čemer gre morda za napačno branje ali le tipkarsko napako. Manzano (*Annali*, 4, str. 166), ki povzema (v italijanščini) Bianchija, pač ponovi isto napako. Guglielmo (Viljem) Coronini Cronberg ima v transkrip-

11 Wiesflecker, *Die politische Entwicklung*, str. 342–343; Štih, *Goriški grofje*, str. 32–33.

12 Štih, *Goriški grofje*, str. 162–164; Štih, *Vloga ministerialov*, str. 150–151, 155–156. Gerold Eberstein, ki je bil aprila 1314 prisoten pri prisegi ob mirovnem sporazumu med grofom Henrikom in Trevisom, je izrecno imenovan kot *teotonichus* (ASG, ACC, GC, n. 144, c. 40).

13 Kos, K zgodovini, I, str. 12.

14 Kos, *Goriška Brda*, str. 49–51.

15 Czoernig, *Görz*, str. 633.

16 Manzano, *Annali*, 4, str. 7. Po tem sodeč je bil zadnji predstavnik stare vipolške rodbine najbrž Peter, Ulrikov sin, ki se maja 1310 omenja med pričami pri donaciji plemiških sosedov iz Barbane čedajskemu kapitulju (ASG, ACC, GC, n. 144, c. 2).

17 Cargnelutti, Nicoletti Marcantonio, str. 1827–1830. Kos se o tem avtorju, ko v neki opombi (*Goriška Brda*, str. 70, op. 240) citira Francesca Manzana, posredno izrazi takole: »Manzano ima v svojih knjigah mnogootic, katere je dobil v Niccolettijevih spisih o oglejskih patriarhih. Ker so te notice nezanesljive, dostikrat pa kar naravnost neresnične, zato jih nisem uporabljal.«

stayn pa je bil zelo verjetno v sorodstvu z grofovim maršalom. Zanj izvemo, da je tedaj bival (*commorante*) v furlanskem kraju Gramogliano ob vznožju (Goriških) Brd pri kraju Corno di Rosazzo, torej nedaleč od benediktinskega samostana Rožac. Ne more biti dvoma, da je ta Eberstein ista oseba kot vitez *Reulus* iz Gramogliana, ki se omenja dve leti prej (22. avgusta 1322) kot kupec posesti v Lipi na Krasu, ki je štela šest hub.²⁶ Posel, ki je bil sklenjen na gradu Gramogliano, je določal, da lahko prodajalec Konrad Rihemberški (z bratom Ditmarjem) prodano dobi nazaj, če v določenem času poravna kupnino. Pri tem pravnem dejanju je bil med pričami »istoimenski« brat gramoglianskega plemiča, *Reulus* iz Vipolž (*de Wipulsa-no*), ki pa za razliko od brata ni bil miles.

Renlusa iz Vipolž Franc Kos ni povezal s koroško družino Eberstein,²⁷ saj brata *Reulus* ob nakupu Lipe nista označena z izvirnim »priimkom«, pač pa po svojem fevdnem sedežu. Vendar pa prav gramoglianska paralela pomaga razvozlati ebersteinsko uganko. *Reulus* (*Renlus*) iz Gramogliana se je do tega fevda dokopal le leto pred nakupom Lipe, 4. septembra 1321. V Krminu ga je za sto mark oglejskih denarjev kupil od plemičev, imenovanih po tem kraju.²⁸ Vir ga imenuje *Geroldus miles dictus Raulus de Hebristayn*. Novopečeni gramoglianski plemič je torej moral biti identičen z Geroldom Rauchom iz Ebersteina, dvornim mojstrom grofa Henrika II.

Nenavadnost vzdevka je botrovala temu, da so ga v italijanski literaturi iz *Raul(us)a* pomotoma prekrstili v *Paul(us)a*, prav tako pa se je (po Czoernigu) zasidrala napačna trditev, da je šlo za rodbrino Herberstein.²⁹ Da gre nesporno za grofovega dvornega mojstra Gerolda Raucha, pričuje tudi potrditev nakupa Lipe 19. oktobra 1322, do katere je prišlo v rihemberškem dvoru v (Spodnji) Gorici. Gerold je bil tokrat imenovan *Rohon, magister curie*.³⁰

Gramogliansko posest je Gerold kupil tudi v imenu svojega brata *Raulinusa* (in ne *Paulinusa*). Zopet (kot pri nakupu Lipe) torej srečamo skupaj oba brata, le da v tem primeru pomanjševalnica vzdevka priča o tem, da je moral biti *Raulin(us)*, tudi v tem primeru naveden brez viteškega naslova, mlajši brat. Hkrati za oba izvemo, kje sta v tem letu

(1321) bivala. Gerold Rauch(l) (*Raul*) je bil *habitor* na Vogrskem, Rauchlin (*Raulin*) pa že v Vipolžah!

Sicer pa sta brata skupaj izpričana že na začetku leta 1313 kot kupca osmih hub v vasi Crauglio, ki je spadala pod župnijo Aiello (del Friuli). Te so bile patriarhov fevd, a z odvetščino podložne goriškim grofom. Tedaj je Adalbert iz Cuccagne to posest prodal *Rehulusu*, ki je tudi v tem primeru deloval v imenu brata *Rahulinusa*.³¹ Nobeden od njiju ni bil (še) imenovan po kakem fevdu, temveč s »priimkom« Eberstein.³² Vir pa razkrije ime njegovega očeta. Henrik/Heinz (*Ayncius*) iz Ebersteina je bil tedaj že pokojni,³³ je pa že on imel vzdevek Rauch, ki sta ga sinova potemtakem »podedovala« od njega.

Morda bi smeli pomisliti, da se za imenom Rauch skriva uradniški naslov kuhinjskega mojstra, ki bi lahko dal ime članom te družine, a med nosilci te dvorne funkcije ni mogoče najti ustreznega Ebersteina.³⁴ Pač pa je ta vzdevek (*Rauhl*, *Rewlinus*) imel grofov komornik (1295–1310).³⁵ Že zaradi značilnega vzdevka, ki je bil razpoznavni znak v tedanji izbrani družbi, so člani te veje rodbine Eberstein polagoma opuščali izvorni ebersteinski »priimek«. V virih, sploh z latinsko-italijanskim pridihom, pa vzdevek Rauch (tudi zaradi neizgovorjenega h-ja) nastopa v številnih različicah, včasih skoraj do nerazpoznavnosti, npr.: *Rehul*, *Ruho*, *Ravu*, *Rugo*, *Rao*.³⁶ Vsekakor lahko to vejo rodu poimenujemo Rauchova veja Ebersteinov, ki je zaznamovala Vipolže (in Gramogliano).

31 ASG, ACC, GC, n. 144, c. 24.

32 Skupaj nastopata še večkrat. Kljub vprašljivosti velja spomniti na slikovit opis fajde v istem letu (1313) med pretežno briškimi plemiči v času odsotnosti grofa Henrika. Ebersteina, ki jima ne pripisujejo briške posesti, sta imenovana *Paul* in *Paulin Herberstein*. V spopad naj bi bila vključena tudi njuna sorodnika, Friderik Eberstein in Pilgrim iz Solkana (Czoernig, *Görz*, str. 534; Manzano, *Annali*, 4, str. 25–26). Julija 1317 sta brata navedena med pričami (*Raulinus, frater dicti domini [magistri] Rahonis*) pri delitvi vazalov med grofa Henrika in Jancila iz Fojeane (Bianchi, *Documenti* (1317–1325), št. 32, str. 87; Kos, K zgodovini, 4–6, str. 3).

33 Kaže pa, da je bil maja 1312 še živ, če ga lahko enačimo z *Ancilom* iz Ebersteina (Otošec, *Gradivo*, št. 290, str. 72).

34 Štih, *Goriški grofje*, str. 190–193.

35 Kos, K zgodovini, 4–6, str. 3; Štih, *Goriški grofje*, str. 191. Če je ta Rauch Geroldov oče Henrik, bi ga lahko hipotetično povežali s Hainzmanom iz Gorice, komornikom v letih 1285–1297, in/ali z vitezem Henrikom, komornikom v letih 1300–1316 (Štih, *Goriški grofje*, str. 191–199). Vendar pa se Henrik Rauch v virih večinoma pojavlja z osebnim imenom *Heinzl* (prim. Otošec, *Gradivo*, št. 290, str. 72; št. 335 in 337, str. 79). Morda se v katerem od teh uradnikov z imenom Henrik skriva že istoimenski Rauchov mlajši sin, čeprav je to manj verjetno.

36 Prim. Kos, K zgodovini, 2–3, str. 9. Omembe Gerolda Raucha se vrstijo od leta 1299 do 1329.

ciji pravilen zapis *Rawil* (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 146–148).

26 Bianchi, *Documenti* (1317–1325), št. 319, str. 535–536; Manzano, *Annali*, 4, str. 142–143.

27 Kos, Goriška Brda, str. 49. Kos je vipolškega plemiča »prekrstil« v *Renlusa*.

28 ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 94–96.

29 Benvenuti, Gramogliano, str. 92; Miotti, *Le giurisdizioni*, str. 258.

30 ASG, ACC, GC, n. 144, c. 123.

Današnja podoba gradu Eberstein (wikipedija;
foto: Johann Jaritz).

Rauchlin je torej prvi gotovo izpričani Eberstein v Vipolžah.³⁷ Za razliko od Gerolda ni povsem gotovo, kako mu je bilo sploh ime. Kaže pa, toliko bolj, ker je moral biti edini Geroldov brat, da se je tako kot oče imenoval Henrik.³⁸ Od kdaj so bile Vipolže njegov dom, ni znano, a prva njegova (verjetna)³⁹ znana vipolška omemba seže že v november 1314 (*Rayuin de Ebristaygno*),⁴⁰ kar je že »sumljivo« blizu domnevne podelitve Vipolž Frideriku Ebersteinu leta 1311. Povedno je, da se *Rayuin* še imenuje po Ebersteinu, v Vipolžah pa je (le) bival. To je morda pomenilo, da (še) ni bil imetnik vipolškega fevda. Naslednje desetletje je pokazalo, da je bil (postal) Rauchlin očitno tudi polnopravni uživalec dvora (gradu) in fevda Vipolže.

³⁷ Tu velja zaradi korektnosti dodati, da se *Paulus* iz Vipolž omenja že decembra 1273 (CKSL), v drugi doslej znani najstarejši omembi Vipolž (HTP, str. 572). Morda gre le za naključje in se je ta vipolški plemič dejansko imenoval Pavel. Imena nekaj modrokrvnih, ki se v naslednjih 50 letih imenujejo po Vipolžah, namreč nič ne spominjajo na ebersteinska imena. Proti koncu 13. stoletja se omenja Ulrik iz Vipolž, njegovi sinovi pa so bili *Wolissa*, *Marold* in *Peter* (Manzano, *Annali*, 4, str. 7; Kos, Goriška Brda, str. 49; Otorepec, *Gradivo*, št. 7, str. 28; št. 57, str. 38). Smeli bi namreč pomisliti, da je bil *Paulus* Henrik Rauch, vendar se ta v poznejših virih ne imenuje po Vipolžah in praviloma kot Eberstein. Za opozorilo na to omembo iz CKSL se zahvaljujem dr. Matjažu Bizjaku.

³⁸ Kos, K zgodovini, 2–3, str. 9. Omemba je iz leta 1299: *Heinricus, frater Giraldis dicti Ravu de Goricia*. Nekaj dvoma se ob tem poraja zaradi omembe iz leta 1314, da je bil sin *Aynčila* iz Ebersteina (tudi) *Pelegrin* (Otorepec, *Gradivo*, št. 337, str. 79).

³⁹ Ni povsem gotovo, da gre zanj; po imenu sodeč, čeprav je to manj verjetno, bi lahko šlo tudi za brata Gerolda.

⁴⁰ Otorepec, *Gradivo*, št. 345, str. 81. Ebersteinova prisotnost v Vipolžah je izpričana tudi leta 1316, ko je *Rewel*, sin pokojnega *Aynerija* iz Ebersteina, od Matije Ruba iz Vipolž kupil eno kmetijo, ki jo je Ruba imel v fevdu od goriških grofov (Kos, Goriška Brda, str. 51). Eberstein se verjetno skriva tudi v nejasnem zapisu imena gospoda iz Vipolž (*de Vipolčano*) januarja 1318 (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 63–64).

EBERSTEINI V VIPOLŽAH PO HENRIKU II.

Vzpon Ebersteinov je bil v veliki meri povezan z goriškim grofom Henrikom II. Po njegovi smrti je bila zlata doba Ebersteinov počasi mimo. Gerold Rauch je sicer malodane do smrti igral pomembno vlogo v goriških poslih. Krajši čas je bil še naprej dvorni mojster Henrikove vdove grofice Beatrike,⁴¹ do konca dvajsetih let 14. stoletja pa ga je še mogoče zaslediti v ožjem spremstvu grofov Goriških, tako leta 1327 med zaupniki koroškega vojvode Henrika Goriškega, skrbnika mladoletnega grofa Ivana Henrika, pri restituciji Postojne oglejskemu patriarhu⁴² in oktobra 1329 v vlogi zastopnika grofa Alberta (IV.) Goriškega, generalnega glavarja goriške grofije, pri mirovnem sporazumu s patriarhom Paganom Della Torre⁴³ ter nazadnje junija 1330 kot prvega med pričami pri sporazumu med patriarhom in goriškimi grofi, ki jih je zastopal glavar Grifo Čreteški.⁴⁴

Raul iz Ebersteina je bil v tem času že tako znan, da njegovega osebnega imena (Gerold) ni bilo več treba izpostavljati. Prav tako mu v zgornjih primerih ne pridajajo gramoglianskega atributa, gotovo zato, ker je bil ta omejen na ožji prostor. Dokaz, da gre ves čas za eno in isto osebo, je potrditev prodaje gramoglianske posesti Ebersteinom. Leta 1327 se je Sofija, žena Nikolaja iz stare gramoglianske rodbine, odpovedala pravicam do Gramogliana. Novi gramoglianski gospod je imenovan *miles Geroldus dictus Raulus de Gramolano*, sin pokojnega *Aynciusa*, imenovanega *Raulus de Hebristayn*, pri čemer se zopet omenja Geroldov brat *Raulinus de Vipolsano*.⁴⁵ Rauchlin v dvajsetih letih 14. stoletja ni bil (več) le bivajoč (*commorante*) v tem briškem kraju, temveč se je po Vipolžah tudi imenoval.

Gerold Rauch Eberstein je umrl v drugi polovici leta 1330 ali v začetku naslednjega leta.⁴⁶ Njegov rod je v Gramoglianu nadaljeval sin Tomaž (*filius quondam domini Rauli de Gramolano, qui fuit olim de Hebrystain*),⁴⁷ ki je imel vsaj še dva

⁴¹ Štih, *Goriški grofje*, str. 194. V tej službi je izpričan še aprila 1324 (Bianchi, *Documenti* (1317–1325), št. 379, str. 639).

⁴² Bianchi, *Documenti* (1326–1332), št. 466, str. 83.

⁴³ Bianchi, *Documenti* (1326–1332), št. 593, str. 353–356.

⁴⁴ ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 192–193.

⁴⁵ ASG, ACC, GC, n. 144, c. 171.

⁴⁶ Februarja 1331 se omenja *Cesarea*, že vdova po Geroldu (ASG, ACC, GC, n. 144, c. 195).

⁴⁷ ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 200–201. Tomaž je julija 1331 prosil in prejel investituro od nekdanjega prodajalca gramoglianske posesti Nikolaja iz Gramogliana, ki je bil tedaj habitator v krminskem gradu. Prim. Kos, Iz arhiva, št. 29, str. 76: leta 1341 se omenja Tomaž iz Gramogliana, sin *Rewhona*.

brata, Ulrika in Bern(h)arda.⁴⁸ Značilen družinski ebersteinski vzdevek Rauch (v pomanjševalni obliki) z njimi ni šel v pozabo.⁴⁹

V Vipolžah je medtem gospodaril Jakob, ki so ga imenovali s furlansko različico Jakomuc.⁵⁰ Izpričano je, da je bil ebersteinskega rodu (*quondam Raui de Vipulčacho/Vipulzano*),⁵¹ kar bi glede na obliko vzdevka sicer kazalo na to, da je bil prej Geroldov sin kot njegov nečak, Rauchlinov sin.⁵² Poročen je bil z Viliburgo, hčerko Matije (*Mathiussius*) iz Soffumberga.⁵³ Od 40. do 70. let 14. stoletja se večkrat omenja v pravnih dejanjih svojih briških sosedov in v povezavi s sorodniki v Gramoglianu.⁵⁴ Delovanje družine se je očitno bolj omejilo na lokalne zadeve, se je pa morda v njihovem obdobju prej stolpasti plemiški dvor z dozidavami prelevil v pravi grad, sicer še vedno manjših razsežnosti.⁵⁵

Jakomuc je imel brata Alojza, ki je umrl pred njim, prav tako Alojzov sin Tomaž, ki je umrl mlad in brez potomcev, saj je v oporoki julija 1373 za dediča postavil strica Jakomuca. Tomaža naj bi pokopali na pokopališču Marijine *ecclesiae maioris* v Čedadu, tamkajšnjemu frančiškanskemu samostanu pa je bila za Tomažev dušni blagor letno namenjena marka novih oglejskih denarjev.⁵⁶

Po Jakomucovi smrti⁵⁷ je goriški grof Majnhard VI. avgusta 1379 vipolški fevd podelil najstarejše-

mu Jakomucovemu sinu Frideriku.⁵⁸ Poleg gradu Vipolže z vsem pripadajočim je k posesti spadala vas Bodrež pri Kanalu (osem kmetij in pustota) in kmetije z vinsko desetino na Sabotinu (verjetno v (pod)sabotinskih vinskih gorica). Po dosedanjem vedenju je v tej listini plemiški dvor prvič omenjen kot grad oziroma utrdba (*vest*).⁵⁹

Zakaj je potem kmalu prišlo do dveh hitrih (fevdnih) investitur v letih 1383 in 1384,⁶⁰ in še to plemičema, ki se nista imenovala po Vipolžah? Uganko nam pomaga razvozlati oporoka, ki jo je julija 1382 *in castro Vipulzani* dal zapisati Jakomucov mlajši sin in Friderikov brat Nikolaj Gerard.⁶¹ Oporočitelj je za upraviteljico vipolške posesti in gradu (*gubernatrix castri*) določil mater Viliburgo (*Vilimbirch*). Na tej osnovi lahko sklepamo, da je bil starejši brat Friderik, prejemnik vipolškega fevda leta 1379, že pokojni. Je pa Gerard⁶² imel še mladoletnega brata Ulrika in sestro Ivano (*Zuani-na*). Ulrik naj bi s polnoletnostjo prevzel vipolško dediščino. Če se to ne bi zgodilo, je oporočitelj sestri že vnaprej zagotovil sto mark denarjev, s katerimi naj bi prosto razpolagala. Manjše zneske je namenil še grajskima služabnici in služabniku. Za zadnje počivališče si je Gerard izvolil (župnjsko) cerkev sv. Mihaela v Biljani. Morda je bila tam njihova družinska grobnica.

Vse kaže, da so bili vipolški Ebersteini v tistih letih pogosto odeti v črnino. Predvidoma tudi najmlajši Ulrik ni več živel dolgo; že septembra 1383 je goriški grof Majnhard vipolški grad zaupal Frideriku, sinu pokojnega Nikolaja Neuhausa.⁶³ Vendar pa pri tem ni šlo za fevdno investituro. Grof ga je le ohišil (*behaust*), da bi skrbel za grad in ga branil. Šlo je torej za službeno podelitev, pri čemer bi moral Friderik takoj zapustiti grad, kadar bi to grof od njega zahteval!

Grofova izbira postane bolj razumljiva, ko izvemo, da je ta družina v Vipolžah že živela vsaj od leta 1376;⁶⁴ bodisi v samem gradu bodisi – verjetneje – v nekem plemiškem dvoru v kraju.⁶⁵ Friderik, sin Nikolaja Neuhausa (*Nichil de Castrono-*

48 Vsi trije bratje iz Gramogliana (*von Gramenlach*) se omenjajo med pričami v listini, ki je bila izstavljena 9. septembra 1358 v Codroipu (ÖStA, HHStA, HS W 594, f. 75).

49 Sem pa tja jih namreč identificirajo tudi s tem imenom, na primer Ulrik *Rehuel* leta 1352 (Joppi, Documenti Goriziani, 16, št. 219, str. 13) in Bernhard *Reuchlein*, ko je leta 1361 od goriškega grofa Majnharda za posojilo stotih mark denarjev prejel v zastavo 15 hub (ÖStA, HHStA, HS W 594, f. 62).

50 Kos, Goriška Brda, str. 49.

51 ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 345–346 (1346 XI 13); n. 145, c. 42 (1375 I 19).

52 To bi lahko izhajalo tudi iz oporoke, ki jo je marca 1366 dal zapisati *Gayard Juvenis* iz Gramogliana. Dediščino je enakomerno razdelil med štiri deležnike. Trije so bili iz Gramogliana, četrti del je pripadel Jakomucu iz Vipolž in Jakomucovemu nečaku Tomažu (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 545–546; n. 145, c. 53). Jakomuc pa je bil tudi med izvršitelji oporoke.

53 *Archivio Coronini-Cronberg*, št. 1096, str. 225. Grad Soffumbergo (Scharfenberg), od koder je izhajala pomembna kastelanska družina oglejskih patriarhov, je stal nedaleč od Fojde (Faedis).

54 Na primer v letih 1346 (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 345–346), 1352 (Kos, Goriška Brda, str. 49), 1364 (*Zahn, Austro-Friulana*, št. 185, str. 233–234), 1366 (ASG, ACC, GC, n. 144, 545–546), 1373 (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 28) in 1376 (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 57).

55 Sapač, *Grajske stavbe*, str. 314–315, 332.

56 ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 28, 30.

57 Avgusta 1377 je bil še živ (*Archivio Coronini-Cronberg*, št. 958, str. 208).

58 Kos, Goriška Brda, str. 50. Ta Friderik sicer ni identičen s Friderikom iz Vipolž iz leta 1413, kakor pravi Kos.

59 Gl. *HTP*, str. 572–573.

60 Kos, Goriška Brda, str. 50.

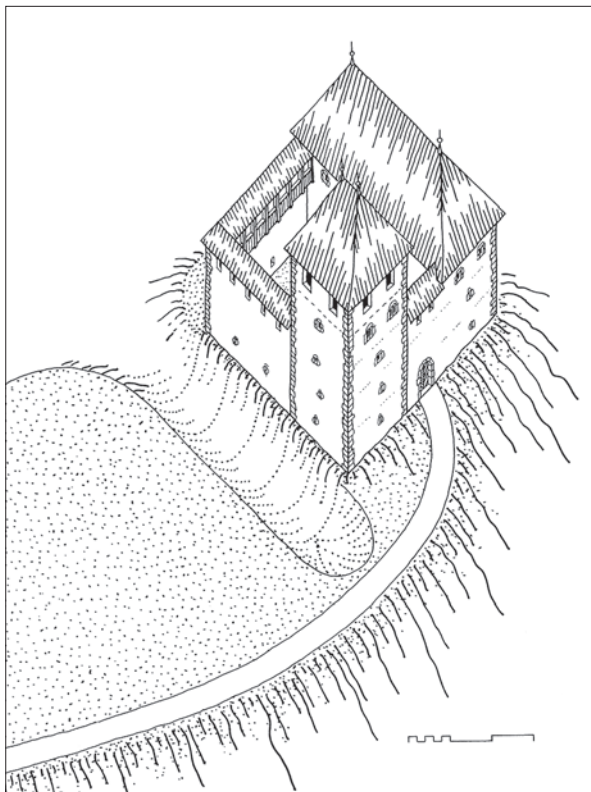
61 ASG, ACC, GC, n. 145, 121–122.

62 To osebno ime je moralo biti prevladujoče, kot izhaja iz dokumenta iz oktobra 1379, v katerem se omenjajo vsi trije vipolški bratje (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 96).

63 ÖStA, HHStA, AUR, 1383 IX 29.

64 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 49.

65 Po Vipolžah so se v 14. stoletju imenovali še drugi plemiči, ki bržkone niso pripadali ebersteinski rodbini, na primer Matija Ruba, Henrik Fraduc in Jakob (Kos, Goriška Brda, str. 49–51; *HST*, 572–573), kar kaže na to, da ebersteinski dvor (grad) ni bil edino plemiško prebivališče v kraju.

Grad Vipolže v 13./14. stoletju (aksonometrična študija) (Sapač, *Grajske stavbe*, str. 333).

vo), se namreč ne imenuje po Vipolžah, temveč kot tamkajšnji prebivalec (*habitans in Vipulčano*).⁶⁶ Ni nemogoče, da so bili ti Neuhausi v sorodu z ebersteinskimi Rauchi. Friderik Neuhaus je bil ne nazadnje skupaj z bratom Ivanom vključen v oporoko Nikolaja Gerarda, ki mu je namenil dve hubi.⁶⁷ Vsiljuje se misel, da bi lahko bil Friderik vnuk istoimenskega maršala grofa Henrika II., domnevnega prejemnika vipolškega fevda leta 1311, in Hildegarde z Novega gradu, oziroma predstavnik novograjske veje »s kroglo v grbu«, ki ji je pripadal Nikolaj, kuhinjski mojster grofice Beatrike leta 1337.⁶⁸ Nekateri indici pa dajejo slutiti, da bi lahko šlo za Nikolaja iz Novega gradu (Castelnuovo) ob Tilmentu, ki je bil ravno tako goriški fevd.⁶⁹

⁶⁶ Tako na primer tudi leta 1382 (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 131) in leta 1389 (Manzano, *Annali*, 6, str. 42): Friderik je bil poročen s Katarino (*Caterucia*), hčerjo Friderika Cernogoco. Leta 1416 se poleg Ivana iz Vipolž omenja *Federicus de Vipolzano quondam ser Nichili de Castronovo* (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 477). Živ je bil še leta 1424, a je tedaj prebival v Vidmu (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 552).

⁶⁷ ASG, ACC, GC, n. 145, 121–122.

⁶⁸ Gl. Hajdinjak, *Dobrnski*, str. 377, 409 (genealoška tabela). Prim. op. 24.

⁶⁹ Nikolaj Neuhaus, brat viteza Markvarda, se leta 1344 omenja med samimi furlanskimi pričami okoli Spilimberga (Joppi, *Documenti Goriziani*, 15, št. 178, str. 83). Nikolajev sin Friderik iz Vipolž si je izbral ženo iz furlanske družine Cernogoco (gl. op. 66).

Friderikova oskrba vipolškega gradu je bila kratkotrajna zgodba. Že aprila 1384 je prejel Vipolže (*fortilitium Vipulsach*) v fevd Ivan Rewhel iz Gramogliana.⁷⁰ Iz podelitve je bila izvzeta posest v Gorah – verjetno so mišljene hube v Bodrežu. Iz doslej povedanega pa je že znano, da so bili gramoglianski gospodje bližnji sorodniki Vipolških, vzdevek *Rewhel* pa kaže na pripadnost ebersteinski rodbini. Ne nazadnje je imel Ivan v fevdu od goriških grofov tudi hišo v (Zgornji) Gorici pod goriškim gradom, ki je mejila na hišo Ebersteinov.⁷¹

Sorodstvena povezava bržkone odseva iz določila v fevdni investituri, ki novemu imetniku Vipolž nalaga, naj poskrbi za Jakomucovo vdovo Viliburgo ter za plačilo dote edinemu preživelemu otroku, Ivani, ki naj bi si izbrala ženina po volji goriških grofov. To kaže na skrb Goriških, da bi njihova posest ne pripadla tujim plemičem.⁷² V zvezi s tem je prišlo do nesoglasij med Ivanom in Viliburgo.⁷³ Vdova, ki se je verjetno kmalu preselila v Čedad, je hčer omožila z ženinom, ki ni pripadal goriški fevdni klienteli.⁷⁴

Ohranjeni viri družine Zucco, ki je pozneje prevzela gramoglianski grad,⁷⁵ nam pomagajo razvozlati, v kakšnem sorodstvenem razmerju je bil Ivan Rewhel z vipolškimi Ebersteini. Gramoglianska veja Ebersteinov je bila zelo razvejana.⁷⁶ Ivan je bil Bernardov sin,⁷⁷ torej vnuk Gerolda Rau-cha, tako da je morala biti Ivana njegova druga

⁷⁰ Joppi, *Documenti Goriziani*, 17, št. 304, str. 297–299; Kos, *Goriška Brda*, str. 50.

⁷¹ Kos, *K zgodovini*, 1, str. 12.

⁷² Prim. Štih, *Goriški grofje*, str. 166–167.

⁷³ ASG, ACC, GC, n. 145, c. 141.

⁷⁴ ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 198–199. Februarja 1390 je v tej zadevi interveniral celo goriški glavar Friderik Gleinizer. V pismu čedajskim mestnim oblastem piše, da je bil sklenjen dogovor med goriškim grofom Majnhardom in Ivanom iz Gramogliana, ki naj *Johanninam, consanguineam suam* (!), poroči po posvetu in v skladu z grofovo željo, a je Viliburga Ivano poročila *contra pacta predicta* in brez vednosti Ivana, škofa v koroški Krki, ki je bil tedaj skrbnik mladoletnih grofov Henrika in Ivana Majnharda (njun oče Majnhard je umrl leta 1385). Viliburga je leta 1391 v pravnem sporu z Ivanom uveljavila dediščino po sinovih Gerardu in Ulriku ter dobila v fevd nekaj hub v več furlanskih krajih (ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 230–231). Viliburga je morala doživeti visoko starost, če je njena omemba iz leta 1424 verodostojna (ASG, ACC, GC, n. 145, c. 552).

⁷⁵ Gradivo rodbine Cuccagna Zucco iz Gramogliana, ki pomaga osvetliti tudi marsikatero vipolško plat zgodbe, je pridobil Viljem (Guglielmo) grof Coronini Cronberg (1905–1990). Danes je shranjeno v goriškem Državnem arhivu (ASG, ACC, GC).

⁷⁶ O tem priča oporoka *Juvenisa* iz Gramogliana iz marca 1366 (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 545–546).

⁷⁷ Joppi, *Documenti Goriziani*, 16, št. 233, str. 35; ASG, ACC, GC, n. 145, c. 53, 84.

sestrična. Po poročni pogodbi⁷⁸ sodeč se je Ivan, *quondam domini Bernardi de Gramogliano*, leta 1374 poročil z Nido, hčerko Adalberta Cuccagna iz pomembne kastelanske družine v furlanski Patriji. Kakor je mogoče sklepati iz oporok Ivanovih (verjetno bratrancev) Ulrika (leta 1376) in Randulfa (leta 1382) iz Gramogliana,⁷⁹ je Ivanu pripadla gramoglianska dediščina, zato se je po Gramoglianu imenoval tudi po pridobitvi vipolškega fevda, s čimer je nekako združil ebersteinsko »Rauchovo posest«.

Kot je razvidno iz fevdne investiture goriškega grofa Henrika IV. iz leta 1398,⁸⁰ je gramoglianski Eberstein dalj časa razpolagal z Vipolžami. V njegovih poznih letih je sledila nenavadna koroška avantura, ki postane razumljivejša in zelo povedna, ko izvemo, da je bil njegov (začasni) cilj prav grad Eberstein. Marca 1407 ga je Ivan namreč prejel v zastavo od goriških grofov Henrika in Ivana Majnharda za 197 mark denarjev.⁸¹ Ivan je torej imel precej pod palcem, a se je najbrž precenil, kajti kmalu je zapadel v velike dolgove. Februarja 1415 ga je Marsilij Carrara⁸² tožil zaradi nevrnjenih 750 dukatov od skupnega posojila v višini 3500 dukatov. Visoka dolgovana vsota je bila posledica uživanja koroškega gradu Glanegg, ki ga je Marsilij odstopil Ivanu iz Gramogliana.⁸³ Ivan se je tedaj več let zadrževal na Koroškem, težavno zagatno situacijo pa je morala reševati žena Nida, ki jo je mož za to pooblastil.⁸⁴ Na njuno žalost je bil ta boj neuspešen, saj je vodil do dokončne odtujitve posesti v Gramoglianu novembra 1415.⁸⁵

Grad Glanegg je Ivan prejel skupaj s sinom Andrejem, ki je bil za razliko od očeta miles.⁸⁶ Morda je prav Andrej identičen z neimenovanim vitezom iz Vipolž, ki se 12. julija 1412 omenja med pričami v spremstvu goriškega grofa Henrika pri svetni investituri patriarha Ludvika Tecka v Čedadu.⁸⁷ Ne moremo pa tega vzeti za gotovo dejstvo, toliko bolj, ker iz Ivanove oporoke, ki je

bila izstavljena v Krminu oktobra 1413,⁸⁸ izhaja, da gramoglianski gospod ni imel (preživelih) otrok. Želel si je biti pokopan v kapeli sv. Katarine v samostanu manjših bratov v Gorici, kjer so že bili pokopani njegovi otroci.⁸⁹ Za univerzalnega dediča je imenoval svojega nečaka Antona, sina Petra iz Krmina. Anton je bil namreč sin Ivanove sestre Elizabete (*Alzubetta*).⁹⁰

Kaže pa, da je moral krminski plemič na dediščino počakati še nekaj let, kajti Ivan naj bi umrl leta 1418 ali 1419.⁹¹ Žena Nida ga je preživila. Njena oporoka (septembra 1423) dodatno potrjuje, da zakonca nista imela preživelih otrok.⁹² Naročene zadušnice so bile namreč namenjene njej, očetu in možu ter tudi Nidinim umrlim otrokom obeh spolov. Nida sicer ni hotela slediti svojemu možu, ki so ga po oporoki sodeč pokopali v Gorici, pač pa si je za kraj večnega počitka izvolila Marijino cerkev v Fojdi, kjer je bil pokopan njen oče Adalbert. Njen dedič, sin pokojnega Ivana Cuccagna, se je ravno tako imenoval Adalbert in je bil rodbinsko povezan z bližnjo rodbino Zucco.

Tako se je po sto letih končalo ebersteinsko obdobje tako v Gramoglianu kot v Vipolžah. Vipolški grad je bil v času Ivana *Rewhla* nekako v senci Gramogliana. Ivan se kot imetnik Vipolž omenja še leta 1416 (*Johannes de Vipolzano*).⁹³ Po izumrtju ebersteinskih Rauchov se goriški grof Henrik ni odločil za ustaljen način fevdne investiture, temveč je Vipolže obdržal v svojih rokah⁹⁴ in na grad imenoval oskrbnike.⁹⁵ Nazadnje je Henrikov sin Ivan leta 1459 vipolški grad zaupal v oskrbo Febu Mlajšemu iz nekdanje milanske veje družine Thurn (Della Torre), poznejših devinskih gospodov. Že naslednje leto, 14. aprila, je ob

78 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 33.

79 Della Bona, Osservazioni, str. 19–20; Battisti, Donazioni medievali, str. 12–16.

80 Kos, Goriška Brda, str. 50. Ponovna investitura je bila potrebna zaradi menjave na goriškem prestolu. Po daljši sedisvakanci po smrti grofa Majnharda VI. je njegov naslednik Henrik IV. to storil štiri leta po polnoletnosti.

81 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 376.

82 Marsilij je bil sin zadnjega padovanskega gospoda Francesca Novella. Po beneški osvojitvi Padove leta 1405 je moral v izgnanstvo.

83 ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 456–457.

84 ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 470–471.

85 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 472.

86 *Archivio Coronini-Cronberg*, št. 1262, str. 246.

87 Coroninus, *Tentamen*, str. 348–351; Manzano, *Annali*, 6, str. 240–242; Joppi, Documenti Goriziani, 18, št. 18, str. 292–294.

88 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 445.

89 V kapeli sv. Katarine je bila grobnica Ebersteinov iz Gramogliana že dalj časa (Battisti, Donazioni medievali, str. 13). Morda je bil tam pokopan že Gerold Rauch, zagotovo pa njegov sin Tomaž.

90 ASG, ACC, GC, n. 145, cc. 91–92.

91 Junija 1418 se še omenja (*Archivio Coronini-Cronberg*, št. 1263, str. 246), ni pa bil več med živimi oktobra 1419, ko je bil v gramogliansko posest, prodano na dražbi, umeščen *Joachin Poličut* iz Čedada (*Archivio Coronini-Cronberg*, št. 1270, str. 247).

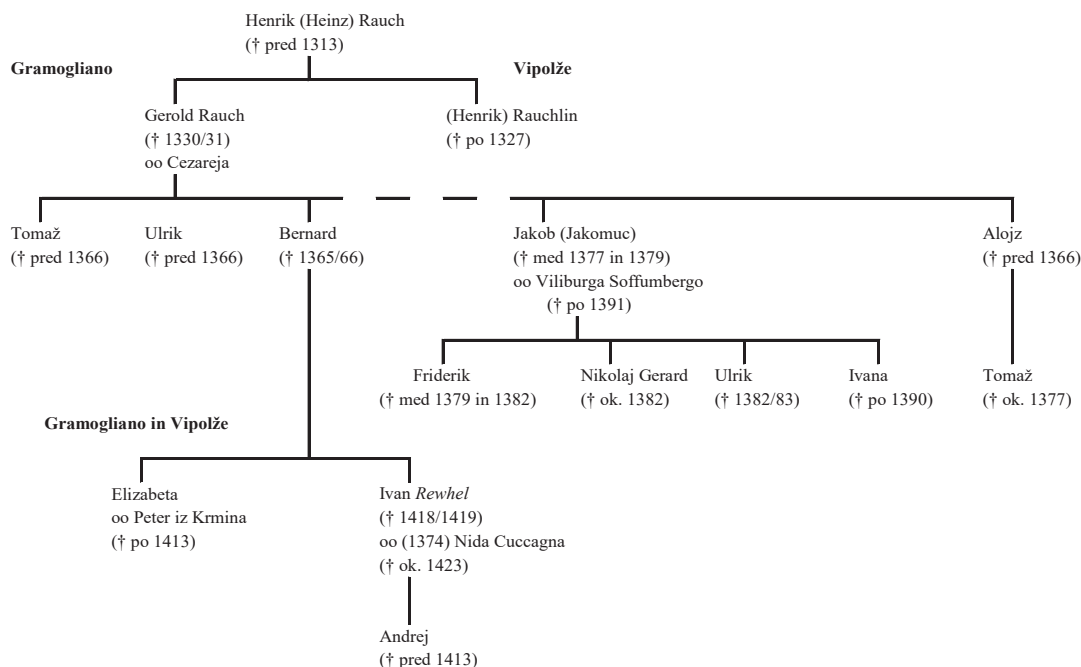
92 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 536.

93 ASG, ACC, GC, n. 145, c. 477.

94 Leta 1420, ob beneški zasedbi Furlanije, so z Vipolžami že neposredno razpolagali goriški grofje; morda je Ivan Vipolže izgubil že kako leto pred smrtjo (Joppi, Documenti Goriziani, 17, št. 304, str. 295).

95 Znani so na primer vipolški *pflegerji* Konrad Polcz iz Weidenburga v Ziljski dolini v letih 1439 in 1440, Vilhelm Bayerhofer (*Pairhofer*) leta 1443 (poznejši glavar v Gorici in na Krasu) ter Leonhard Neuhaus leta 1454 (Kos, Goriška Brda, str. 50; *Archivio Coronini-Cronberg*, št. 1494, str. 274; ASG, ACC, GC, n. 146, cc. 381–384; Pavlin, *Goriška*, str. 82, 141; Joppi, Documenti Goriziani, 16, str. 297, št. 204).

RAUCHOVA VEJA EBERSTEINOV

znatnih finančnih težavah Thurnu, ki je bil tedaj njegov glavar v Gorici in na Krasu, grad z vsemi pritliklinami in jurisdikcijo prodal.⁹⁶

NAMESTO ZAKLJUČKA

Sto let je bila torej zgodovina Vipolž tesno povezana z družino Eberstein, ki si nedvomno zasluži nekakšno »rehabilitacijo« in osvoboditev iz sence Herbersteinov, ki jih je dolgo povsem po krivici prekrivala. Goriški Ebersteini so zgodaj, na začetku 15. stoletja, polagoma »izginjali« iz goriškega vsakdana in se sčasoma utopili v drugih rodbinah. Zadnji znani (nevipolški) predstavniki v Gorici se omenjajo v povezavi s plemiško družino Orzon.⁹⁷

Kljub temu velja dodati, da štajerski Herbersteini niso povsem izločeni iz te ebersteinske zgodbe. Ena veja Ebersteinov je namreč od goriških grofov v fevd prejela Lupoglav v Istri.⁹⁸ Zanj iz te družine, Ana Eberstein, hči pazinskega glavarja Nikolaja in verjetno vnukinja nekdanjega grofovega maršala Friderika Ebersteina,⁹⁹ se je v začetku 15. stoletja poročila z Gunterjem

Herbersteinom, ki je leta 1409 prevzel Lupoglav, pa tudi nekdanji matični grad Eberstein na Koroškem.¹⁰⁰ Iz te mlajše lupoglavske veje družine Herberstein je izšel vipavski znanec Žiga Herberstein.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Interreg Italia-Slovenija projekt RecapMCV«, ki ga (so)financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASG – Archivio di Stato di Gorizia

ACC, GC – Archivio Coronini Cronberg, Gorizia
Comitale

AST – Archivio di Stato di Trieste

ATT – Archivio Della Torre e Tasso, Archivio antico

CKSL – Centralni katalog slovenskih listin. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv

AUR – Allgemeine Urkundenreihe

⁹⁶ AST, ATT, b. 216.9; Kos, Goriška Brda, str. 50.

⁹⁷ Anton Eberstein, Henrikov sin, je leta 1412 dal za jutrnjo (*morgengabe*) svoji ženi Franciški, hčeri Henrika Orzona, deset kmetij v vrednosti sto mark oglejskih soldov. Moža je Franciška preživela, saj je bil leta 1421, ko je ob prisotnosti sina Hadmarja potrdila prejem dote od Henrika Ebersteina, Anton že pokojni. Hadmar je leta 1421 še posedoval hišo v Gorici (Kos, Iz arhiva, št. 55 in 56, str. 108–110; Kos, K zgodovini, 4–6, str. 9).

⁹⁸ Štih, *Goriški grofje*, str. 75.

⁹⁹ Hajdinjak, Dobrnski, str. 377.

¹⁰⁰ Grahornik, *Genealogija*, str. 34.

OBJAVLJENI VIRI

- Archivio Coronini-Cronberg. Gorizia Comitale* (ur. Erica Capitano in Lucia Pillon). Gorizia: Fondazione Palazzo Coronini Cronberg, Edizioni della Laguna, 2001.
- Battisti, Carlo: Donazioni medievali al Convento dei Minori conventuali in Gorizia. *Studi Goriziani*, 1, 1923, str. 3–35.
- Bianchi, Giuseppe: *Documenti per la storia del Friuli dal 1317 al 1325*. Udine: Nuova tipografia di Onofrio Turchetto, 1844.
- Bianchi, Giuseppe: *Documenti per la storia del Friuli dal 1326 al 1332*. Udine: Nuova tipografia di Onofrio Turchetto, 1845.
- Coroninus, Rudolfus (Comes): *Tentamen genealogico-chronologicum promovendae seriei comitum et rerum Goritiae*. Viennae: Typis Josephi Kurtzböck, 1769².
- Della Bona, Giuseppe Domenico: Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell' Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld. Gorizia, 1856. Ponatis v: Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona*, 3–4. Biblioteca storica della antica e nuova Italia, 93. Gorizia 1974. Drugi ponatis (ur. Silvano Cavazza, Paolo Iancis in Donatella Porcedda). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna 2003.
- HTP – Bizjak, Matjaž, Šilc, Jurij, Seručnik, Miha in Makuc, Neva: *Historična topografija Primorske (do leta 1500). Na podlagi gradiva Milka Kosa*. Slovenska historična topografija, 2. Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.
- Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, n. s., 15, 1889, št. 1, str. 53–90; 16, 1890, št. 1, str. 5–54; 17, 1891, št. 2, str. 293–324.
- Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XV. *Archeografo Triestino*, n. s., 18, 1892, št. 2, str. 291–311.
- Komatar, Franc: Ein Copialbuch des Klosters Freudenthal. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 13, 1900, št. 2–3, str. 33–69.
- Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attems v Podgori. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12, 1902, št. 3–4, str. 57–84; št. 5, str. 97–131.
- Manzano, Francesco (conte di): *Annali del Friuli ossia raccolta delle cose storiche appartenenti a questa regione*, 4. Udine: Trombetti-Murero Editrice, 1862.
- Manzano, Francesco (conte di): *Annali del Friuli ossia raccolta delle cose storiche appartenenti a questa regione*, 6. Udine: Giuseppe Seitz Editrice, 1868.
- Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. Viri za zgodovino Slovencev, 14. Ljubljana: ZRC SAZU, 1995.
- Preinfalk, Miha in Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin I. Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) I (1218–1400)*. Thesau-

rus memoriae. Fontes, 6. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.

Zahn, Joseph (von): *Austro-Friulana. Sammlung von Actenstücken zur Geschichte des Conflictes Herzog Rudolfs IV. von Österreich mit dem Patriarchate von Aquileja 1358–1365*. Fontes rerum Austriacarum. Diplomataria et Acta, 40. Wien: Karl Gerold's Sohn, 1877.

LITERATURA

- Baum, Wilhelm: *I Conti di Gorizia. Una dinastia nella politica europea medievale*. La Clessidra di Clío. Collana di testi e studi storici, 21. Gorizia: Provincia di Gorizia, Libreria Editrice Goriziana, 2000.
- Benvenuti, Angelo (de): Gramogliano. *Ce fastu?* 9, 1933, št. 3–4, str. 90–92.
- Cargnelutti, Liliana: Nicoletti Marcantonio (1536–1596), notaio, storico. *Nuovo Liruti. Dizionario biografico dei friulani*, 1 (ur. Cesare Scalón). Udine: Forum, 2006, str. 1827–1830.
- Czoernig, Carl (Freiherr von): *Görz. Oesterreich's Nizza, nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss von Aquileja)*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1873.
- Grahornik, Matjaž: *Genealogija rodbine Herberstein s posebnim poudarkom na spodnještajerskih vejah* (doktorska disertacija). Maribor, 2021.
- Hajdinjak, Boris: Dobrnski do začetka 15. stoletja. *Kronika* 62, 2014, št. 3 (Iz zgodovine Dobrne), str. 365–410.
- Härtel, Reinhard: Le fonti dell'abbazia di Rosazzo e i conti di Gorizia. *Da Ottone III a Massimiliano I. Gorizia e i Conti di Gorizia nel Medioevo* (ur. Silvano Cavazza). Storia goriziana e regionale. Collana di studi e documenti, 4. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2004, str. 137–204.
- Kos, Franc: Goriška Brda v srednjem veku. *Jadranski almanah za leto 1923*. Ponatis v: *Briški zbornik* (ur. Peter Stres). Dobrovo: Občina Brda, 1999, str. 34–73.
- Kos, Franc: K zgodovini Gorice v srednjem veku. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 1, 1919–1920, str. 4–20; 2–3, 1921–1923, str. 1–15; 4–6, 1924–1925, str. 1–9; 7–8, 1926–1927, str. 30–33.
- Miotti, Tito: *Le giurisdizioni del Friuli orientale e la contea di Gorizia*. Castelli del Friuli, 3. Udine: Del Bianco, 1980.
- Pavlin, Vojko: *Goriška – od zadnjih goriških grofov do habsburške dežele*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 2017.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*, 4. *Brda in Zgornje Posočje*. Ljubljana: Viharnik, 2011 (Grajske stavbe, 23).
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994, str. 146–158.

- Štih, Peter: Vloga ministerialov pri izoblikovanju in upravljanju dominija goriških grofov. *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2002.
- Varanini, Gian Maria: Enrico II e i comuni di Treviso e Padova (1319–1323 c.). *Da Ottone III a Massimiliano I. Gorizia e i Conti di Gorizia nel Medioevo* (ur. Silvano Cavazza). Storia goriziana e regionale. Collana di studi e documenti, 4. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2004, str. 251–280.
- Wiesflecker, Hermann: Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 56, 1948, str. 329–384.

SPLETNI VIRI

Die Inschriften des Politischen Bezirks St. Veit an der Glan (ur. Friedrich Wilhelm Leitner). Die deutschen Inschriften 65. Band, Wiener Reihe 2. Band, Teil 2). Wien 2008, Kat. Nr. 36. ([https://hw.oeaw.ac.at/inschriften/kaernten-2/teil 1/kaernten-2-obj36.xml](https://hw.oeaw.ac.at/inschriften/kaernten-2/teil%201/kaernten-2-obj36.xml)).

SUMMARY

The Noble Eberstein Family and Vipolže

It is owing to Heinrich II, Count of Gorizia and the most powerful representative of his lineage, that some members of the Carinthian noble family of Eberstein settled in Gorizia/Görz and especially Vipolže/Wipelsach/Vipulzano. The aim of the article is to shed light on how this came about, to compose a full list of the owners of the Vipolže manor and fief in the fourteenth century, and to recommit the Ebersteins' name to the historical memory of this area in the Goriška Brda ("Gorizia Hills") as well as the wider Gorizia region.

The Eberstein family suffered an inadvertent injustice in the second half of the nineteenth century, when Carl von

Czoernig, who wrote the history of Gorizia, mistook them for the Herbersteins due to the similarity in their names. In his days, the Herbersteins were a more familiar name, especially after the diplomat Sigismund Herberstein from Vipava (Vipacco/Wippach) earned the family an honoured reputation in the sixteenth century.

At the turn of the fourteenth century, the Ebersteins were the most important family of officials in the service of the Counts of Gorizia. Under Heinrich II, they held a disproportionate share of offices in the administration of the county. Friedrich von Eberstein, the count's marshal, and Gerold von Eberstein, the count's court master, dubbed Rauch, retained their respective offices for an extraordinarily long time. Moreover, Gerold was the only official who served for the entire duration of Heinrich II's rule.

Friedrich von Eberstein was allegedly awarded Vipolže in 1311, once its former owners, who bore its name, were removed from office. However, it was not Friedrich who named himself after Vipolže, but *Rauchlin* Eberstein, Gerold Rauch's younger brother, whereas Gerold soon (1321) came into the possession of the nearby fief of Gramogliano near Corno di Rosazzo. The brothers inherited their highly distinguishing moniker Rauch from their father Heinrich. Over the next hundred years, their branch of the Eberstein family, which may justifiably be referred to as the Rauch branch, left a profound mark on both Vipolže and Gramogliano.

In the fourteenth century, *Rauchlin* was succeeded at Vipolže by Jacob (*Jacomucius*), Friedrich, and Gerard until the family's male line became extinct in 1384, when the manor was enfeoffed to their relative from Gramogliano, Hans *Rewhel*, who merged the two estates. In the early fifteenth century, Hans incurred a crippling debt. The Ebersteins lost the Gramogliano fief in 1415, and Heinrich IV, Count of Gorizia, introduced direct administration of Vipolže Manor through stewardship. Ultimately, Heinrich's son Johannes sold the manor with all its appurtenances in 1460 to Febo from the Milan branch of the Della Torre (Thurn) noble family, the future Lords of Duino.

Dvorec Vipolže po prenovi (foto: Igor Sapač, 2015).